

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΣ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ

Φροντίς διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὁ φιλοσοφικὸς δεσμὸς τῶν εκπροσώπων τοῦ πνεύματος. Ἀνθρωπολογία δὲν εἶναι μίᾳ ἐπιστήμῃ, οὔτε ἐν φιλοσόφῃμα, ἀλλ' ἡ μοῖρα τοῦ πνεύματος. Ὅπου τὸ πνεῦμα ἔδωσεν εἰς τὰ ὄντολογικά του αἰτήματα μίαν ἱστορικὴν ἔκφρασιν, ἐλογοδότησεν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ζοῦν διότι θέλουν νὰ ἐκπροσωπήσουν τὸ πνεῦμα, χαρακτηρίζει σήμερον ἡ φροντίς διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ φροντίς αὕτη, ὡς ἰδιαίτερον καθήκον μεμονωμένων ἢ ὠργανωμένων ἀτόμων, ἦτο ἕως σήμερον ἔργον τῶν φιλανθρώπων καὶ τῶν ἀνθρωπιστῶν· σήμερον δμως ὀλως αἰφνιδίως ἐπρόβαλεν ὡς ἐπιστημονικὸς ὅρος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης: «Ὁ ἐπιστήμων πρέπει νὰ ἐρωτᾷ: Τί σημαίνει ἡ ἔρευνά μου διὰ τὴν ζωὴν τῶν συνανθρώπων μου;»¹. «Τοῦτο δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονηθῇ μεταξὺ τῶν διαγραμμάτων καὶ τῶν ἐξισώσεων»².

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ φροντίς αὕτη φαίνεται ὡς μίᾳ ἐπιστημονικῇ παρέκκλισις. Δὲν θὰ ἔπρεπε ὁ ἐπιστήμων νὰ ἔχη ἄλλα ἐνδιαφέροντα, πλὴν τῶν ὄσων ἀφοροῦν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐρεύνης. Τὸν ὅρον αὐτὸν ἐφάνη ὅτι ἐσεβάσθη ἡ φυσικὴ καθ' ὅλην τὴν νεωτέραν ἱστορίαν της μὲ ἱεράν προσήλωσιν. Ὅμως ἡ πορεία, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐστράφη τὸ εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῆς φυσικῆς, ὡς προσκόπου μόνον ἐπιστημονικῶν διαφορόντων,

(1) C.F. v. Weizsäcker, Die Geschichte der Natur, Zürich 1948, S. 10.

(2) Albert Einstein πρὸς Robert S. Lynd, Knowledge for what?, Princetion 1939, p. 114.

ὕπῆρξε τοιαύτη, ὥστε σήμερον ἡ παραίνεσις «προσοχή εἰς τὸν ἄνθρωπον» γὰ ἀποτελεῖ μίαν ἀπαραγνώριστον προϋπόθεσιν δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν. Ἡ ἔμφροντις αὐτὴ παραίνεσις παρουσιάζει σήμερον ἓν διπλοῦν πρόσωπον: Ἄφ' ἑνὸς μὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν μεθοδικὴν ἐργασίαν καὶ σημαίνει ἓνα περιορισμὸν τῆς ἐγνοίας τοῦ ἀντικειμενικοῦ, ὅπως τὴν διετύπωσεν ἡ φυσικὴ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἀφ' ἑτέρου ἀναφέρεται εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐπιστήμης ἐντὸς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτῶνται αἱ ἐξωτερικαὶ δυνατότητες καὶ ἡ δικαίωσις τῆς ἐρεύνης. Περὶ τοῦτου ὁμοῦ θὰ γίνῃ εἰδικὸς λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν ἐν γένει προϋποθέσεων τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης.

Ἄργότερον ἐπίσης θὰ μᾶς δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξετάσωμεν τὸν ἀνθρωπολογικὸν χαρακτῆρα τῆς φυσικῆς διεξοδικῶς. Εἰς τὴν ἀρχὴν ὁμοῦ τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ γίνῃ μόνον νύξις τῆς καθολικότητος τοῦ ἐ ρ ω τ ῆ μ α τ ο ς δ ι ἄ τ ὸ ν ἄ ν θ ρ ω π ο ν, τοῦ κεντρικοῦ ἐρωτήματος ὅσον ἀποφασίζουσι σήμερον νὰ συνεχίσουν μίαν παράδοσιν, ἡ ὁποία ἔφερε, χωρὶς πάντοτε νὰ δικαιολογῇ οὔτε καὶ νὰ ὀφείλῃ νὰ δικαιολογήσῃ, τὸ ὄνομα «φιλοσοφία». Ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ὁ ζητούμενος, ἐπανειλημμένως παρορώμενος, ἀδιαλείπτως παρῶν καὶ εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις μόνον τοὺς ὑπευθύνως ἐρωτῶντας ἀνεχόμενος χῶρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναπνέουσι καὶ κινουῦνται οἱ φορεῖς τῆς φροντίδος τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι μία ἐντελῶς πρόσφατος ἐπίγνωσις. Ἐπρεπε προηγουμένως ἡ ἐπιστημονικὴ ὁρμὴ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς μίαν κατεύθυνσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅσον ἡ κίνησις συνεχίζεται, σκιάζεται τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς πνευματικῆς καὶ ὡς βιολογικῆς παρουσίας, διὰ νὰ φανῇ ὅτι καὶ τὸ νόημα καὶ ἡ συνέχεια τῆς ἱστορίας ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ κατὰ πόσον ὁ ἄνθρωπος θὰ ἠμπορέσῃ νὰ σηκώσῃ τὸ βάρος τοῦ ἐρωτήματος, διὰ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ὁ ἴδιος τὸ ἀντικείμενον. Μὲ ὅσον μεγαλυτέραν σπουδὴν καὶ ταχύτητα ὁ σύγχρονος κόσμος κινεῖται διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν τοῦ προσέφερε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τοῦ χορηγῇ μὲ ὀλονὲν ἐλαττουμένην προθυμίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς βίας ἐπιδίδουσαν συστηματι-

κόττητα ή φυσική επιστήμη, τόσον περισσότερο γίνεται τὸ ἐρώ-
τημα τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτακτικώτερον, τόσον βαθύτερον διεισδύει
ή φροντίς αὐτή εἰς ὄσους σήμερον φιλοσοφοῦν καὶ κατ' ἐπέκτα-
σιν εἰς ὄσους δὲν ἰκανοποιεῖ πλέον μόνον ἢ ἀνόητος, ὡς ἄσχετος
πρὸς τὴν μοῖραν τοῦ ζῶντος ἀνθρώπου ἢ κάποτε ἀπροκαλύπτως
ἀπάνθρωπος ἐπέκτασις τῆς φυσικῆς γνώσεως, τόσον ἐπίσης ἀπο-
φασιστικώτερον ἐξαρτᾶται τὸ μέλλον τῆς ἱστορίας ἐκ τοῦ ἐὰν εἰς
τὸ ἐρώτημα αὐτὸ δοθῇ μία συνεπὴς ἀπάντησις ἢ τὸ παραμερί-
σωμεν χάριν μεγαλυτέρας ἐλευθερίας κινήσεων, ἐκ τοῦ ἐὰν δη-
λαδὴ ὁ ἀνθρώπος ἀναλογισθῇ ἢ λησμονήσῃ τὸν ἑαυτὸν του.

Πρὸ ποίας πνευματικῆς ἀρχῆς ἴστανται οἱ ἐρωτῶντες
περὶ τοῦ ἱστορικοῦ παρόντος. Ὅσοι ὅμως σήμερον θέλουν νὰ
ἀνοίξουν ἐντὸς τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ ἕνα ἐσωτερικὸν χῶρον,
ὄχι μόνον ὀφείλουν νὰ ἀντισταθοῦν κατὰ τῆς πιέσεως καὶ τῆς κο-
πώσεως μιᾶς ἐποχῆς, ἢ ὁποία διὰ τῆς τεχνικῆς συστηματοποιεῖ
τὴν ἀδιαφορίαν διὰ τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ πρὸ παντὸς νὰ ἀγαπή-
σουν τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσουν τὸν δρόμον τῶν
ἀναχωρητῶν, νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ τὴν κατανοήσουν, νὰ μάθουν
ἔσωθεν τὴν ἀγωνίαν, τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς προϋποθέσεις τοῦ ἱ-
στορικοῦ τῆς ἔργου, νὰ ἀποκτήσουν δηλαδὴ μίαν ἱστορικὴν συν-
είδησιν τοῦ καιροῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔχει τοποθετηθῇ ἢ πνευμα-
τικῆ των ὕπαρξις καὶ τοῦτο ὄχι διὰ νὰ τὸν ἀναχαιτίσουν, ἀλλὰ
διὰ νὰ τοῦ δώσουν τὸ ἱστορικὸν του πρόσωπον, νὰ συνδέσουν τὸν
ἀνθρώπον καὶ τὸ νόημά του, νὰ πλέξουν ἐντὸς ὄσων μεταλαμβά-
νουν καὶ ἡμποροῦν νὰ μεταλάβουν τοῦ πνεύματος μίαν ὕψην ἱστο-
ρικῆς εὐθύνης. Ἐκεῖνοι λοιπόν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤθελον νὰ ἀφοσιω-
θοῦν εἰς τὸ ἔργον αὐτό, θὰ πρέπει πρωτίστως νὰ ἐννοήσουν περὶ
τίγος πρόκειται κατὰ τὴν παροῦσαν παγκόσμιον στιγμὴν, πόθεν
ἀντλεῖ τὴν ἱστορικὴν του δύναμιν ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος, τὶ ἰ-
π ρ ο ὕ π ο θ έ τ ε ι με ἄλλους λόγους ἢ πολιτιστικὴ τάσις τοῦ
παρόντος, τὴν ὁποίαν σχηματικῶς παριστᾷ τὸ ὄναμα «τεχνική».

Ὅσοι θέτουν τὸ ἐρώτημα αὐτό, εὐρίσκονται κατ' εὐθείαν
ἀντιμέτωποι τῆς φυσικῆς επιστήμης. Μία ὑπεύθυνος φιλοσοφία

τῆς τεχνικῆς προϋποθέτει τὴν κατανόησιν τοῦ ὄρου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἡ πραγματικότης αὐτὴ ἀντλεῖ τὴν ἐντεινομένην ἰσχύν της, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι μία προσπάθεια συνειδήσεως τοῦ προβληματισμοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ παρὼν ἄνθρωπος δημιουργεῖ τὴν ἱστορικὴν του διάστασιν, θὰ ἦτο καρπὸς ἐνὸς διαλόγου πρὸς τὸ μεθοδικὸν σύστημα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναχωροῦν αἱ ἀκολουθίαι, ἡ συμπλοκὴ τῶν ὁποίων δίδει σήμερον εἰς τὴν ἱστορίαν μίαν δραματικὴν ἔντασιν ἄνευ προγενεστέρου παραδείγματος. Κανεὶς λοιπὸν δὲν ἔμπορεῖ νὰ ὁμιλήσῃ ὑπευθύνως περὶ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, τῶν κατορθωμάτων του ἢ τῆς κρίσεως τῆς ὑπάρξεώς του, τῶν πίστεων τὰς ὁποίας ἔθρεψεν ἢ τῶν ἀπογοητεύσεων τὰς ὁποίας δοκιμάζει, τῶν χθεσινῶν του σχέσεων, τῶν σημερινῶν του ἐπιδιώξεων καὶ τῶν αὐριανῶν του ἐκπλήξεων, χωρὶς νὰ ἐλέγξῃ τὴν σκέψιν του κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν πυρῆνα τῆς ἱστορικῆς μεταβολῆς, τὴν ὁποίαν ἐπιχειρεῖ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἡ ἀνθρωπότης.

Διότι, ἐὰν πρέπει νὰ γίνῃ χωρὶς συζήτησιν παραδεκτὸν, ὅτι ἡ πολυσήμαντος ἀνάπτυξις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης εἶναι τὸ ἐσωτερικὸν ρεῦμα, τὸ ὁποῖον συμπαρασύρει τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Νέων χρόνων καὶ ἐξῆς, καθ' ὅμοιον τρόπον εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ πνευματικὴ τάσις, ἡ ὁποία θὰ ἐπεχειρεῖ ἀπλῶς καὶ μόνον νὰ κρίνῃ τὸ ἱστορικὸν γίγνεσθαι, θὰ πρέπει νὰ περιβάλλῃ καὶ νὰ διαπεράσῃ ὅ,τι οὐσιωδῶς κινεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ, τὴν ἀρχὴν ἢ ὁποία προσφέρει τὰς θεωρητικὰς βάσεις, ἀνοίγει τοὺς πνευματικοὺς ὀρίζοντας καὶ τρέφει τὰς πίστεις, τοὺς φόβους, τὰς προσδοκίας καὶ τὰς ἀξιώσεις τοῦ συγχρόνου κόσμου. Ἐὰν ἄρα ἡ φιλοσοφία θέλῃ νὰ ἐννοήσῃ, τί ἀκριδῶς συμβαίνει ἐπὶ ἱστορικῆς κλίμακος, ὀφείλει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ, ἐὰν ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ σκεφθῇ κατὰ τρόπον, τὸν ὁποῖον δὲν θὰ τῆς ὑπηγόρευεν ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, κυρίως ὁμως νὰ ἐννοήσῃ, τί ἐστὶ φυσικὴ, δηλαδὴ εἴτε νὰ ἀναθέσῃ εἰς ἐκείνην τὰ φιλοσοφικὰ της ἐρωτήματα καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπάντησιν ἢ νὰ συλλάβῃ μόνη της ὅ,τι χαρακτηρίζει τὸ ἐποχικὸν πνεῦμα σχετιζομένη φιλοσοφικῶς πρὸς τὴν φυσικὴν, μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι διὰ τῆς σχέ-

σεως αὐτῆς θὰ ἀντιληφθῆ τὸ ἰδιαίτερον νόημά της, τὴν ἰδικήν της ἀξίαν καὶ τὴν ἱστορικῶς ἀμεταβίβαστον ἀποστολήν της.

Ἐξ ὧν ἀνεφάνη ὁ ὅρος τῆς σημαντικωτέρας κοσμοϊστορικῆς μεταβολῆς. Ὅτι διατυποῦνται σήμερον παρόμοιαι σκέψεις, ὅτι δηλαδή ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ ἀναλογισθῆ, μήπως ὁ ἱστορικός της ρόλος παρήλθε καὶ κατ' οὐσίαν ἀποτελεῖ ἕν κατάλοιπον ἱστορικῶς ὑπερβαθέντος πολιτισμοῦ ἢ μήπως ἀντιθέτως τὸ ἀποφασιστικὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον ἔργον της ἴσως μόλις ἀρχίζει, εἶναι δι' ὅσους γνωρίζουν τὸν φιλοσοφικὸν ἀντίκτυπον τῆς ἀναπτύξεως τῆς φυσικῆς, ἰδίως ἀπὸ τῆς κλασσικῆς τῆς ἐποχῆς (19ος αἰὼν) μέχρι σήμερον, ἀναπόφευκτον, ἔστω καὶ ἐὰν ἡ πρόσφατος ἐπιστημονικὴ ἐξέλιξις ὀδηγῆ εἰς μίαν γόνιμον προσέγγισιν τῶν δύο ἐπὶ ἑκατὸν καὶ πλέον ἔτη ἀδιαλλάκτων πνευματικῶν ἀντιπάλων.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς φιλοσοφίας διὰ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην δὲν θὰ ἤμποροῦσε λοιπὸν νὰ ἐκληφθῆ ὡς γνώρισμα μόνον τῆς ἐποχῆς μας. Σήμερον ἐν τούτοις ἀποκτᾶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ μίαν ἀποφαστικὴν σημασίαν, διότι συνεδέθη ἀρρήκτως πρὸς τὴν ἐσχατολογίαν. Ἄλλ' ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ συνεχίσῃ τὴν πατροπαράδοτον μεταφυσικὴν τῆς κατεύθυνσιν παραφράζουσα τὴν θεολογίαν, διὸ ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρηθῆ μία ριζικὴ ἀναθεώρησις τῶν προβλημάτων, ἰδίως ὁμοίως τοῦ τρόπου ἀνταποκρίσεως πρὸς τὰ ἄχρονα φιλοσοφικὰ ἐρωτήματα, εἶναι μία συνοδὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ ἔργου συνείδησις, ἀφ' ὅτου ἡ νεωτέρα φυσικὴ ἔκαμε καὶ ἐβεβαίωσε τὴν ἀπαραδειγμάτιστον ἐμφάνισιν τῆς ὡς διάδοχος ἐκείνης τῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποίαν, ὡς δευτερευούσης σημασίας, ὁ Ἀριστοτέλης εἶχεν ὑποτάξει εἰς τὴν πρωτεύουσαν μεταφυσικὴν.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς φυσικῆς, ὡς ἐπιστήμης ὑπὸ τὴν σημερινὴν τῆς ἔννοιαν, ἐσήμανε τὴν ἑναρξιν μιᾶς σήμερον κορυφουμένης ἐσωτερικῆς μεταβολῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία εἰς ἀποτελεσματικότητα καὶ ταχύτητα θὰ ἤμποροῦσε νὰ συναγωνισθῆ ὅλα τὰ κοσμοϊστορικὰ γεγονότα. Μόνον ὁ Χριστιανισμὸς θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ συναγωνισθῆ τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῆς

ἐπιδράσεώς του ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἀρκεῖ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀνάτασις τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὸ γεγονός, ὅτι μετὰ 2.000 περίπου ἔτη ὁ μισὸς κόσμος ἐξακολουθεῖ νὰ ἀγνοῇ τὴν θρησκείαν τῆς Γραφῆς καὶ νὰ τεθῆ τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ὁ ὑπόλοιπος κόσμος ζῆ, ὅπως ὑποτίθεται ὅτι πιστεύει, διὰ νὰ φανῆ, ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν τριῶν τελευταίων αἰώνων, ἀφ' ὅτου ἀνέτειλεν ὁ τρόπος τῆς μαθηματικῆς ἐπὶ τῇ βάσει πειραματικῶν ἀρχῶν διερευνήσεως τῆς φύσεως, συντελουμένη ἐπανάστασις εἰς τὸ περιβάλλον καὶ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἐν συνεχιζόμενον ἱστορικὸν συμβᾶν ἀνυπολογίστου εἰσέτι σπουδαιότητος.

Ἐπιπλέον ἡ μεταφυσικὴ σκέψις δὲν θὰ ἤμποροῦσε πλέον νὰ συνεχίσῃ ὅπως συνήθιζε τὴν ἱστορικὴν τῆς ζωῆς, εἶναι ἡ ἀνήσυχος συνείδησις τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, εἰς τὴν ὁποίαν πρῶτος ἔδωσεν ἔκφρασιν ὁ *Karitésios*. Ἡ συνείδησις αὕτη διέσχισεν ὀλοκλήρῳ τὸν 17ον καὶ τὸν 18ον αἰῶνα καὶ ἀπεκρυστάλλωθη εἰς τὸ ἔργον τοῦ *Kant* τελευταῖον τοῦ αἰῶνος «τῶν φώτων». Ἐπιπλέον ὁ ἀνθρώπος ἔπρεπε νὰ ἀπελπισθῆ, διὰ νὰ καταξιώσει τὴν χρονικὴν του ὑπαρξιν, ἦτο μία νέα, μέχρι σήμερον διαρκούσα κρίσις τῆς συνειδήσεως αὐτῆς, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ἐν ὀνόματι ὀλοκλήρου τοῦ 19ου αἰῶνος ὁ *Kierkegaard*. Ἐπιπλέον τὰ πνευματικὰ θεμέλια τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου ἔχουν εἰς τὴν πραγματικότητά διαλυθῆ, συνεκλόνηζε τὸν προφήτην τοῦ «νεκροῦ Θεοῦ».

Οἱ φιλοσοφοῦντες εἰς τὰς καμπὰς τῶν ἱστορικῶν κατευθύνσεων. Εἰς τὰς κρίσιμους στιγμὰς τοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος φιλοσοφοῦν, ὅσοι δὲν δοκιμάζουν ἀπλῶς τὴν ὁδύνην τῆς μεταβολῆς, ἀλλ' ἐκείνοι, τοὺς ὁποίους ἐλέγχει ἡ συντελουμένη μεταβολή, ὅσοι δὲν καταγράφουν μόνον τὰ γεγονότα, ἀλλὰ ζητοῦν νὰ μάθουν τὸν λόγον τῆς ἱστορικῆς ἀνάγκης, ὅσοι δὲν ἀγανακτοῦν διότι οἱ ἄλλοι δὲν τοὺς δίδουν τὴν ὀφειλομένην ἀπάντησιν, ἀλλ' αἰσθάνονται ἐξ ὀνόματος τῆς ἐποχῆς τῶν τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀπουσίας τῆς ἀπαντήσεως καὶ σινάμα τὸ βάρος τοῦ ἐρωτήματος, τὸ ὁποῖον οἱ ἱστορικῶς συμπαρερχόμενοι ἐγκαταλείπουν χάριν τῆς ἐλευθερίας

τῶν κινήσεων. Διὰ τοῦτο οἱ συνωθούμενοι εἰς τὴν καμπὴν τῆς ἱστορίας παρεξήγησαν πάντοτε τὸν φιλόσοφον ὡς ἀνεπίκαιρον. Εἶδον εἰς ἐκεῖνον τὸν ἀρνητὴν τοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος καὶ ὄχι τὴν συνείδησίν του. Διεπίστωσαν μόνον τὴν ἀπόστασιν, ἀλλὰ δὲν συνησθάνθησαν τὴν δοκιμασίαν, τὴν ὁποῖαν προὔπεθετε.

Διὰ τὸν ἴδιον λόγον αἱ ἱστορικαὶ κρίσεις παρουσιάζονται ὑπὸ διπλὴν ἔννοιαν ὡς κρίσεις τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Ἐφ' ἐνὸς μὲν τὸ πνεῦμα αὐτὸ γνωρίζει, ὅτι ὀφείλει νὰ ἀλλάξῃ κατεύθυνσιν, νὰ ἴδῃ τὸ πρόβλημά του ἐξ ἄλλης σκοπιᾶς, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν δογούμενον οἶκον τοῦ παρελθόντος καὶ νὰ δοκιμάσῃ τὴν μόνωσιν καὶ τὴν ἀνεσιτότητα. Ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τὸ ἱστορικὸν ὑποσυνείδητον τῆς ἐποχῆς ἐπαναστατεῖ κατὰ τῆς φιλοσοφίας, διότι τὴν ἐκλαμβάνει ὡς συνείδησιν ἐνὸς παρερχομένου καιροῦ. Μέχρι σήμερον ἡ διάθεσις αὐτὴ ὑπῆρξεν ἀπαίτησις μιᾶς νέας φιλοσοφίας. Ἐφ' ἧς ἐν τούτοις στιγμῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸ προσκηνίον τῆς ἱστορίας ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ἂφ' ὅτου ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην αἱ βεβαιότητες τοῦ παρελθόντος ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθοῦν χάριν συνεχῶς ἐπιτακτικωτέρων κατορθωμάτων τῆς μεθοδικῆς γνώσεως, τὸ αἶτημα ἐνὸς νέου φιλοσοφεῖν παρουσιάσθη αὐτὴν τὴν φοράν ὡς γενικὴ δυσπιστία κατὰ τῆς φιλοσοφίας, ὡς μία διασάλευσις τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου εἰς ἐκείνην τὴν ἔκφρασιν τοῦ λόγου, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ συνήθριζε τὸ νόημα καὶ διετύπωνε τὰ αἰτήματα τῶν καιρῶν καὶ συγχρόνως διότι ἡ ἱστορικὴ τῆς διάστασις ἀνήγετο εἰς χρονικῶς, ἰδίως ὁμως εἰς ἱστορικῶς παρελθούσας πνευματικὰς περιόδους, ἔδιδε διὰ τῆς ἀπλῆς παρουσίας τῆς τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι προσεπάθει νὰ δικαιολογήσῃ, ὅτι διὰ τὴν νέαν τάσιν τοῦ πολιτισμοῦ ἦτο ἐντελῶς ἀπαράδεκτον.

Μήπως ἔληξεν ἡ ἀποστολὴ τῆς φιλοσοφίας ; Ἄλλ' ὅ,τι εἶχεν οὐσιαστικῶς σημασίαν διὰ τὴν πρώτην φιλοσοφίαν, ἂφ' ὅτου ἡ δευτέρα ἀπέκτησε τὴν ἰδιότυπον αὐτοτέλειάν της εἰς τὴν μορφήν τῆς νέας φυσικῆς ἐπιστήμης, εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς της κλονισμὸς, ὁ ὁποῖος ἀκόμη δὲν ἔληξεν. Αὐτὴν τὴν φοράν ἡ φιλοσοφία δὲν

εὐρίσκειτο ἐνώπιον ἐνὸς ἐπὶ μέρους ἱστορικοῦ παράγοντος, ὁ ὁποῖος συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ ἀποφασίσῃ τελικῶς ὁ ἄνθρωπος ἕνα νεωτερισμόν, τὸν ὁποῖον ἀπὸ καιροῦ προητοίμαζεν εἰς τὰς πνευματικὰς του ἐκφράσεις, ἀλλ' ἀντιμετώπιζε μίαν αὐτάρκη παρουσίαν, ἣ ὁποία διέθετε τὴν πραγματικὴν δύναμιν νὰ ἀποκόψῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ παρελθόντος, νὰ ἰσοπεδώσῃ τὸν τρόπον ζωῆς, τὰς μυθικὰς παραδόσεις καὶ τὰς θεωρητικὰς ἀντιλήψεις περὶ κόσμου ὄχι μόνον μεταξὺ ἀτόμων, ομάδων καὶ κρατῶν, ἀλλ' ἐπὶ ἠπειρωτικῆς κλίμακος καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ προσφέρῃ μίαν ἀνήκουστον προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἑξομοίωσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ὁμοιομορφίαν τοῦ πνεύματος, τὰς ὁποίας οὐδὲ ἡ θρησκεία δὲν εἶχεν ἀκόμη κατορθώσει. Ἰστατο λοιπὸν ἡ φιλοσοφία πρὸ μιᾶς αὐθεντίας, τὸ κῦρος τῆς ὁποίας ἀντικαθίστα καὶ τὰ ἐπιτυχῆ, ἀλλὰ δι' ὅλας τὰς περιπτώσεις ἀνεφάρμοστα διδάγματα τῆς πείρας καὶ τὰς λυτρωτικὰς, ἀλλ' ἀλληλοσυγκρουόμενας θεβαιώσεις τῶν δογμάτων καὶ τὰς ἀναντιρρήτους, ἀλλὰ διὰ τοὺς ξένους ἀνυποστάτους θεβαιώσεις τῶν ἔθνῶν καὶ τὰς συστηματικὰς, ἀλλὰ πάντοτε ἀμφισβητούμενας ἀπαντήσεις τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν.

Ὡστε, ἐὰν ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ἀνηρωτήθῃ, μήπως ἀνεφάνῃ ἡ χορηγὸς ἀρχή, ἡ ὁποία τῷ ὄντι ἐπετύγχανεν, ὅτι ἐκείνη, χωρὶς νὰ ἠμπορῇ μὲ πλήρη συνέπειαν νὰ κρατήσῃ τὸν λόγον τῆς, ὑπέσχετο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν ἦτο χωρὶς ἐπὶ τῶν πραγμάτων στηριζομένους λόγους. Παρέμενε διὰ τὴν φιλοσοφίαν μία ἀξιοπρεπὴς ἐργασία εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ θεωρητικοῦ οἰκοδομήματος τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον ἀνελάμβανον αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι; Ἡ μήπως ἔπρεπεν ἀργὰ ἢ γρήγορα νὰ παραδεχθῇ, ὅτι τὸ ἱστορικὸν τῆς πεπρωμένον παρῆλθεν; Κυρίως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πρώτου τρίτου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐφάνη, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔπρεπε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὕπαρξιν τῆς, εἰ δυνατὸν ὁμῶς μὲ τὴν λογικὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν ἀκρίβειαν τῆς ὑπ' ἀνάπτυξιν νέας ἐννοίας τῆς ἐπιστήμης. Ἀρχικῶς ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆ κρίσις ἐπῆρε τὴν ὄψιν μιᾶς δικανικῆς ὑποθέσεως. Εἰς τὸν νέον κόσμον τῶν εἰς ταχύτητα ἀμιλλωμένων

πνευματικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς φυσικῆς παρείχεται ἢ ἐντύπωση. ὅτι ἡ φιλοσοφία ἦτο ἔνοχος ἔναντι τοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου τὴν παροῦσαν ἐπὶ τέλους ἀσυγκράτητον ἐξέλιξιν καθυστέρησε καὶ διὰ τῶν ἀναποδείκτων ὄσων καὶ ἀσυμφόρων ἀξιώσεων τῆς προσέτι ἀναχαιτίζει.

Περὶ τίνος ἐπρόκειτο εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἀντιφιλοσοφικὰς τάσεις τῆς ἱστορίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἱστορικῆς τῆς ζωῆς ἡ φιλοσοφία ἐθεωρήθη ὁμῶς ἐπαινελημμένως ὡς μία ἐμφάνισις ἐπικίνδυνος διὰ τὴν συντήρησιν τῆς κοινότητος, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνεπτύσσετο καὶ διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πολιτιστικῶν τάσεων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐθεμελίωνε τὴν παρουσίαν τῆς. Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ἔβλεπεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν σοφιστικὴν διάφευσιν τῶν πλέον αὐτονοήτων ἀληθειῶν του. Ὅπου ἐδιδάσκετο ἡ φιλοσοφία, ἦσαν εἰς πολλὰς περιπτώσεις οἱ διδάσκοντες ὑποχρεωμένοι νὰ μὴ ἀντιτίθενται πρὸς πεποιθήσεις γενικῶς παραδεδεγμένας. Ἰδιαιτέρως εἰς περιόδους δλοκληρωτικῆς πολιτικῆς οἱ κύριοι τῶν δημοσίων πραγμάτων ὑπέβλεπον τὴν φιλοσοφίαν ἐκ φόβου, μήπως ὑποσκάπτει τὰ θεμέλια τοῦ κράτους. Ὅτε αἱ κατευθύνσεις τοῦ πνεύματος ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φιλοσοφία ἦτο ἠναγκασμένη νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὰ κυρίαρχα δόγματα, ἄλλως ἐδιώκετο δι' ὄλων τῶν μέσων.

Ἐν τούτοις, εἰς τὰς ὡς ἄνω περιπτώσεις τῆς δυσαρρεσκείας, τῆς ἐπιφυλάξεως καὶ τοῦ περιορισμοῦ, δὲν ἦτο ἡ φιλοσοφία καθ' αὐτὴν ὁ στόχος τῆς γενικῆς πολεμικῆς. Ἀπεναντίας, εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ προκαλεῖ ἐντύπωσιν, ὅτι πνευματικαὶ τάσεις ἄσχετοι πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ἰδίως θρησκευτικὰ κινήματα καὶ πολιτικὰ ρεύματα, ἀντὶ νὰ ἐναντιωθοῦν, συνεταυτίζοντο πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Ἀπὸ τῆς ἐννοιολογικῆς ἀναπτύξεως τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν μέχρι τῆς θεωρητικῆς θεμελιώσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ κόμματος εἰς τὴν μαρξιστικὴν πολιτικὴν, εἰς τὴν φιλοσοφίαν προσάπτεται ἡ τιμὴ τῆς συνεργασίας. Ἐπρόκειτο πάντοτε περὶ μιᾶς ἀπόψεως ἀναφερομένης εἰς προβλήματα πίστεως ἢ ἐνδιαφέροντα πολιτικῆς σκοπιμότητος.

ἢ περὶ τῆς φιλοσοφικῆς στάσεως ἐν γένει ἔναντι μιᾶς ὑπὸ μισαλλοδόξων ἀρχῶν καθοριζομένης συμπεριφορᾶς, ὁσάκις εἰς τὴν ἱστορίαν παρουσιάσθησαν ἀντιφιλοσοφικαὶ τάσεις. Κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον ἐδοκιμάζετο λοιπόν, ἐὰν ἢ ἐν ἰσχύϊ ἢ τότε ἀναφαινομένη φιλοσοφία ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ καιροῦ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, οὔτε τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον κατεδίκασε τὸν Σωκράτη εἰς τὸ κώγειον, οὔτε ὁ βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ, ὁ ὁποῖος ἔκλεισε τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν, οὔτε αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι ἐστιγμάτισαν δύο ἐν συνεχείᾳ φορές τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ *Eriugena* «*De divisione naturae*» καὶ ἔκαυσαν ζῶντα τὸν *Bruno* εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ ἐκριζώσουν τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν. Φιλοσοφικῶς ἐκφραζόμεναι γινώμαι δὲν συνετάσσοντο πρὸς τὴν καθιερωθεῖσαν παράδοσιν ἢ μάλιστα κατεφέροντο ἀνεπιφυλάκτως ἐναντίον ἀδιαλλάκτων ἀξιώσεων, ὁποθενδήποτε καὶ ἐὰν προήρχοντο. Οἱ ἀτίθασσοι καὶ οἱ παρήκοοι ἔπρεπε νὰ ὀδηγηθοῦν εἰς τὴν ἰσχύουσαν τάξιν ἄλλοτε διὰ νομίμων μέσων καὶ ἄλλοτε δι' ἐκείνων, τὰ ὁποῖα καθηγίαζεν ἡ ἀνάγκη.

Ἐξ ἄλλου, ἐὰν εἰς περιόδους καθολικῆς μεταξιώσεως αἱ βασικαὶ ἀρχαὶ μιᾶς πολιτιστικῆς ἐποχῆς ἐτίθεντο ὑπὸ ἀμφισβήτησιν, ἢ φιλοσοφία, ὡς συνισταμένη τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἐκρημνίζετο, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκλεισθῇ τῆς κοινῆς μοίρας. Ἐπρεπε νὰ ἀπορρίψῃ τὸ παλαιὸν σχῆμα, διὰ νὰ συνεργασθῇ εἰς τὸ ἔργον τοῦ νέου ἱστορικοῦ πνεύματος. Ὑπεχρεοῦτο νὰ μεταβάλῃ μεθόδους, νὰ φωτίσῃ τὰ ἀξιώματα τῶν ἐν ἐξελίξει γεγονότων, μὲ ἄλλους λόγους νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν θεμελίων τοῦ πολιτισμοῦ *in statu nascendi*. Χρειάζεται νὰ προστεθῇ, ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξεν ἐπίσης, ὅ,τι ἐσωτερικῶς τὴν ἀνατείνει, τὸ αἴτημα τῆς αὐθυπερβάσεως; Ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ αἴτημα αὐτό, πλέκει ἡ φιλοσοφία τὴν ὑφῆν τῶν ἱστορικῶν καιρῶν. Πράγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει, ὅτι ἡ ἱστορικὴ κρίσις ἐπαγαφέρει τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὸ οὐσιῶδες, δηλαδή, καθ' ὃ μέτρον δογεῖ τὸ πνεῦμα τῆς κοινότητος, ἀφυπνίζει τὴν φιλοσοφικὴν σκέψιν, ἢ ὁποῖα, ἀκριβῶς ὅταν κλονίζεται, συγκεντρώνεται εἰς τὸν

ἑαυτὸν της, ἐρωτᾷ ἐκ νέου περὶ τῆς ἀρχῆς, τῆς φύσεως καὶ τοῦ νόηματός της καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀντιλαμβάνεται, τί συμβαίνει εἰς τὴν ἱστορίαν, τί ἐχάθη καὶ τί ὀφείλει γὰ εὐρεθῆ, ποία εἶναι ἡ πραγματικὴ της δύναμις καὶ ποῦ εὐρίσκεται τὸ οὐσιῶδες πρόβλημά της, πῶς δηλαδή θὰ γίνῃ ἀξία τῆς ἱστορικῆς της ἀποστολῆς.

Ἡ σύγχρονος ἰδιοτυπία τοῦ παλαιοῦ ἐρωτήματος : πρὸς τί φιλοσοφεῖν. Σήμερον δὲν πρόκειται περὶ ἐνὸς ἀπλοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως, ἀν καὶ ἡ μεσαιωνικὴ διάθεσις ὄχι μόνον δὲν ἐξητηρίσθη, ἀλλ' εἰς πολλὰ γεωγραφικὰ σημεῖα ἀποτελεῖ τὴν ἀτμοσφαῖραν ἀσφυκτιώσης φιλοσοφίας—, οὔτε ἀπλῶς περὶ τῆς κριτικῆς παρωχημένων ἀπόψεων ὑφ' ἐνὸς νέου πνεύματος· μολονότι εἰς πολλὰς περιπτώσεις καὶ ἐπιχειρεῖται καὶ ἐπιβάλλεται μίᾳ συστηματικῇ ἀναθεώρησις περιεχομένου καὶ τρόπου φιλοσοφικῆς σκέψεως. Ἐὰν σήμερον ἡ φιλοσοφία ὑφίσταται τὴν σοβαρωτέραν ἴσως δοκιμασίαν τῆς ἱστορίας της, ὑποβάλλεται μόνη της εἰς αὐτοκριτικὴν. Δὲν ἐλέγχει ἐν τούτοις ἀπλῶς καὶ μόνον τὴν μέχρι τοῦδε σχέσιν της πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὴν ἐπίκαιρον θέσιν καὶ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς της ἐντὸς ἐνὸς κόσμου, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς χρήσεως ἐτοιμῶν λύσεων δι' ὑπάρχοντα, ἰδίως ὁμοῦς δι' ἐφευρισκόμενα προβλήματα καὶ διὰ τῆς τυποποιήσεως τῶν πράξεων καὶ τῶν σκέψεων λησιμονεῖ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρά του ὑπὸ τὸ σιωπηλὸν εἰς ὄλα τὰ ἐρωτήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς τὰ περίξ τοῦ πνεύματος κατευθύνον βλέμμα μιᾶς ἐπαναστατικῆς πραγματικότητος, μοναδικῆς διὰ τὴν παρελθοῦσαν, ἀλλὰ κυρίως ἀποφαστικῆς διὰ τὴν μέλλουσαν ἱστορίαν. Εὐδοκιμεῖ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις εἰς τὴν σκιάν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν; Διαθέτει ἡ φιλοσοφία ἀποχρῶντα λόγον; Διαφέρει τὸ φιλοσοφεῖν τοῦ ἐπιστημονικῶς σκέπτεσθαι ἢ μήπως πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος; Εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν, πρὸς τί ἡ διατήρησις ἐνὸς παλαιωθέντος σχήματος δι' ἐν ἱστορικῶς ἀσύγκριτον γεγονός; Ποῖον θὰ ἦτο τὸ νόημα τῆς φιλοσοφίας ἐντὸς τοῦ συγχρόνου κόσμου; Πρὸ πάντων ὁμοῦς τί θὰ ἀπε-

δείκνυε τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ φιλοσοφοῦντος λόγου κατὰ τὴν παροῦσαν στιγμήν; Πρὸς τί φιλοσοφεῖν;

Παρόμοια ἐρωτήματα δὲν ἀντηχοῦν διὰ πρώτην φοράν. Ἡ σοβαρότης των εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὴν ἱστορικὴν διάστασιν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως. Ὅσακις ὁ λόγος ἐστράφη εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἔθεσε τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφικῆς του σκοπιμότητος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ φιλοσοφικὴ ἐρώτησις, τί σκοπὸν ἐξυπηρετεῖ ἡ φιλοσοφία, τὸ νέον τοῦ ἐπιχαίρου φιλοσοφικοῦ προβληματισμοῦ. Τὸ ὅτι ἡ αὐστηρότης τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ εἶναι σήμερον ἀπερίφραστος, σημαίνει ὅτι τὴν φιλοσοφίαν διατρυπᾷ ἡ εὐθύνη τοῦ τολμήματος, γὰρ θέλη πάση θυσίᾳ γὰρ εἶναι σήμερον παροῦσα. Αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἄρα τὸ ἐρώτημα, εἰς τί θὰ συνέβαλεν ἡ φιλοσοφία, ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἡ σκαπάνη, διὰ τῆς ὁποίας ἡ φιλοσοφία ἐπιχειρεῖ γὰρ ἀνοίξῃ τὴν πηγὴν τῆς ἱστορικῆς της δικαιοσύσεως. Διότι ὁ λόγος, ὅσον περισσότερο διακρίνει τὰ ὄριά του, τόσο περισσότερο ζητεῖ γὰρ τὰ ὑπερβάλη, τόσο βαθύτερον εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐννοιάν του, τόσο συνεπέστερον γνωρίζει, διατί εἶναι ἀνάγκη γὰρ φιλοσοφῆ. Μόνον ἐνώπιον τῆς ἐρωτήσεως, τί καὶ πρὸς τί ἐστὶ φιλοσοφία, ὁ λόγος ἐσωτερίκευσε τὴν φύσιν του, δηλαδὴ μόνον ἐφ' ὅσον ἦτο εἰς θέσιν γὰρ δοκιμάσῃ τὴν παράδοσιν, ἐκ τῆς ὁποίας κατάγεται, ὡς πρὸς τὸ νόημά της διὰ τὸν παρόντα καὶ τὸν ἀπαιτούμενον κόσμον, ἐφ' ὅσον ἀντελήφθη, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀπλῶς διὰ γὰρ ὑπάρχη, ἀλλὰ διὰ γὰρ συνδέῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς ὅ,τι ὡς ἄνθρωπον τὸν καταξιώνει: διότι ἐθεώρησε τὴν παρουσίαν του ὡς ἐπιτακτικὴν καὶ ἀμεταδίδαστον ἀποστολήν, ἔγινεν ἄξιός τοῦ χαρακτήρος του ὡς φιλοσοφοῦντος.

Μολογόντι σήμερον ἡ φιλοσοφία ἀκούει καὶ πάλιν, ὅτι τὴν ὠδήγησεν εἰς τὸν ἱστορικὸν της προορισμόν, τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς ἐσωτερικῆς της δικαιοσύσεως, ἔχει ἐν τούτοις τὴν συναίσθησιν, ὅτι εὐρίσκεται πρὸ μιᾶς νέας καταστάσεως. Αὐτὴν τὴν φοράν παρέχεται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν, εἴτε τὸ ἐρώτημα αὐτὸ λυθῆ ἢ εἴτε μείνῃ ἀναπάντητον, τίποτε δὲν θὰ ἀλλάξῃ εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἱστορικῶν πραγμάτων. Εἰς τὴν ἐπίγνωσιν αὐτὴν, ἡ ὁποία παρουσιάζει εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὰ ὄρια τῆς προφητικῆς της διαθέ-

σεως, έχει τὴν πνευματικὴν τῆς ρίζαν μία ὀδύνη, τὴν ὁποῖαν κα-
νεῖς πλέον δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποφύγῃ, ἐὰν θέλῃ φιλοσοφῶν ἐπὶ τοῦ
δρους τοῦ λόγου νὰ ἀγρυπνήσῃ, καθ' ἣν ὥραν συντελεῖται εἰς τὸ
πεδῖον τῆς ἱστορίας τὸ δράμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἑτέρου, ἡ ἀνω-
τέρω παλαιὰ ἐρώτησις ἐμφανίζει μίαν ἱστορικὴν καινοτομίαν, καθ'
ὅτι ἐφάνη ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη οὔτε φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως,
οὔτε ἀπαντήσεως ἐκ μέρους τῆς φιλοσοφίας. Ἀναφέρεται μὲν τὸ
ἐρώτημα αὐτὸ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὑποβάλλεται ὁμοίως κατὰ κά-
ποιον τρόπον ἀνεξαρτήτως ἐκείνης. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἡ
ἰδιοτυπία του συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἔγινε τόσο ἡχηρὸν, ὥστε ἐ-
κεῖνος, ὁ ὁποῖος τὸ προφέρει, νὰ τὸ ἀκούῃ, ὡς ἐὰν τοῦ ὑπεβάλλε-
το ἔξωθεν. Πράγματι, ἡ ἐρώτησις αὐτὴ ἐπανελήφθη προσφάτως
εἰς τόσας ἀποχρώσεις, ὥστε συχνὰ ἐπιστεύθη, ὅτι ὁ λόγος δὲν ἦτο
ὁ ἐρωτῶν, ἀλλ' ὁ ἐρωτώμενος. Τὴν ὄλην ἀμηχανίαν ἐπέτεινε τὸ
γεγονός, ὅτι, ὅσοι τὸ διετύπωσαν, ἐνομίσθησαν ὡς ἐκπρόσωποι ἢ
συνήγοροι μιᾶς ἄλλης ἀρχῆς, συγχρόνως ὁμοίως καὶ κατὰ κύριον
λόγον, διότι οἱ ἐκπροσωπήσαντες τὴν φιλοσοφίαν τὴν ὑπερήσπι-
σαν εἰς τὴν πλειονότητά των ἐξομολογούμενοι δημοσίᾳ μίαν κληρο-
νομικὴν τῆς πλάνης καὶ ταυτοχρόνως ὑποσχεθέντες καὶ ἐπιχει-
ρήσαντες μίαν ἀλλαγὴν διαγωγῆς, ὡς τρόπον μιμήσεως τῆς ἐπι-
στήμης, ὡς ἐὰν συνηγόρουν ὑπὲρ τοῦ λόγου, ἐπειδὴ ἤθελον νὰ
τὸν θέσουν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν συκοφαντῶν καὶ τῶν θεωρουμέ-
νων ὡς κατηγορῶν του.

*Προϋποθέσεις καὶ ἀκολουθίαι τῆς ἐρωτήσεως περὶ τοῦ
λόγου ὑπάρξεως τῆς φιλοσοφίας.* Ἐὰν εἰς τὰ πλαίσια τῆς μελέ-
της αὐτῆς ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὸ πρόβλημα μιᾶς φιλοσοφίας,
ἢ ὁποῖα γνωρίζει, διατί ὑπάρχει, ἀλλὰ πρέπει νὰ μάθῃ νὰ κρα-
τῇ τὴν γνῶσιν αὐτὴν ἀγρυπνον εἰς τὸ μέσον ἐνὸς κόσμου, ὁ ὁ-
ποῖος τὴν προβληματίζει, ἐπειδὴ τὴν ἀγνοεῖ, ἐὰν δηλαδὴ δὲν ἐξε-
τάσωμεν τὴν πρώτην ἀποψιν τοῦ ἰδιοτύπου συγχρόνου ἐρωτήμα-
τος, εἰς τί θὰ ἀπέβλεπεν πρακτικῶς ἢ ὡς ἱστορικὸν αἶτημα ἐπι-
βαλλομένη φιλοσοφία, διὰ νὰ ἐρωτήσωμεν, κατὰ πόσον ἡ φιλο-
σοφία ἀποτελεῖ πράγματι μίαν ἱστορικὴν ἀπαίτησιν, ἢτοι ἐὰν